

اعجاز تأثیری جلوه‌ای از قدرت نرم قرآن

سید محمود محقق مطلق*

محمدحسن صانعی پور**

شهاب‌الدین ذوفقاری***

محمدرضا ضمیری****

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۱/۲۰

تاریخ تأیید: ۱۳۹۸/۰۲/۱۵

چکیده

از جمله نظریه‌های جدید در حوزه اندیشه‌های معاصر نظریه «قدرت نرم» است. «قدرت نرم» که نخستین بار توسط «جوزف نای» مطرح شد به معنی «توانایی به دست آوردن خواسته‌ها از طریق مجذوب کردن به جای اجبار و امتیاز و توانایی به دست آوردن خواسته‌ها از طریق مجذوب کردن به جای اجبار و امتیاز و توانایی شکل‌دهی به ترجیحات دیگران» تعریف شده است که این توانایی از طریق جذابیت‌های فرهنگی و ایده‌های سیاسی صورت می‌گیرد. یکی از جلوه‌های قدرت نرم قرآن، «اعجاز تأثیری قرآن» است که در منابع مختلف با عناوین متفاوتی مثل اعجاز نفسانی، اعجاز وجدانی، جذبات روحی، روعه قرآنی، موسیقی باطنی و مانند آن مطرح شده است. اعجاز تأثیری قرآن، کششی وجدانی و فرازبانی بوده و ماهیتی فرا بشری دارد که در هیچ اثر بشری مانند آن یافت نمی‌شود و با ربایش‌های شناخته‌شده در جهان مادی متفاوت است. براساس منابع موجود، این اعجاز اولین بار توسط «خطابی» مطرح شده است. این پژوهش با استفاده از روش تحلیلی - توصیفی از نوع کتابخانه‌ای درصدد آن است که اعجاز تأثیری را جلوه‌ای از قدرت نرم قرآن معرفی نماید.

کلیدواژه‌ها: قرآن، تأثیر، اعجاز تأثیری، قدرت نرم.

* استاد دانشگاه معارف قرآن و عترت (ع). Mohaghegh2141@gmail.com

** دانشیار گروه علوم و حدیث دانشگاه پیام نور (نویسنده مسؤول). Saneipur@gmail.com

*** استادیار کلام گرایش فلسفه دین و مسائل جدید کلامی، دانشگاه معارف قرآن و عترت (ع). Shahabquran@yahoo.com

**** دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق، دانشگاه پیام نور. Zamiri.mr@gmail.com

مقدمه

از جمله نظریه‌های نوپدید در حوزه اندیشه‌های معاصر، نظریه «قدرت نرم» منابع و عوامل پدیدآورنده، مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده، حقیقت و راز، جلوه‌های و الگوی قدرت نرم است. این نظریه اولین بار توسط «جوزف نای»^۱ فیلسوف آمریکایی در سال ۱۹۹۰ میلادی مطرح شد. وی معتقد است قدرت نرم توانایی شکل‌دهی به ترجیحات دیگران و به‌دست‌آوردن خواسته‌ها از طریق مجذوب کردن به‌جای اجبار یا امتیاز است که این کار از طریق جذابیت‌های فرهنگی و ایده‌های سیاسی صورت می‌گیرد (افتخاری و همکاران، ۱۳۸۷ ب: ۱۳۶).

یکی از جلوه‌های قدرت نرم قرآن، اعجاز تأثیری است. واژه اعجاز تأثیری اولین بار توسط «خطابی» مطرح شد (رمانی خطابی، جرجانی، ۱۳۷۸ ق: ۷۰-۷۱).

درخصوص شبکه معنایی قدرت نرم تحقیقاتی به رشته تحریر درآمده است اما در هیچ‌کدام از آنها حقیقت و راز قدرت نرم و الگوی آن معرفی نشده است. در این پژوهش سعی شده است اقسام و عوامل قدرت نرم قرآن، حقیقت قدرت نرم قرآن، جلوه‌ها و مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده آن با استناد به آیات وحی گزارش شود تا اقدامی در راستای معرفی روش تحقیق میان‌رشته‌ای با استنطاق از قرآن در مواجهه با مسائل جدید مطرح شود.

آنچه این تحقیق را از دیگر پژوهش‌ها متمایز می‌کند:

اولاً: نظریه و الگوی قدرت نرم، مؤلفه‌ها و منابع

ایجادشده آن در قرآن، از جمله نظریه‌های جدید و میان‌رشته‌ای مطرح شده در عصر اخیر می‌باشد که توسط اندیشمند غربی، «جوزف نای» مطرح شده و گرچه بیشتر ناظر بر اندیشه‌های برخاسته از مکاتب مادی است ولی در این پژوهش سعی شده است تا نظریه قرآن، درخصوص جلوه‌ها و مؤلفه‌ها و ارکان قدرت نرم از قرآن استخراج شده و بر نظریه اعجاز تأثیری که اولین بار توسط خطابی طرح گردید منطبق گردد. این رویکرد جدید و میان‌رشته‌ای که با استفاده از روش تحقیق تحلیلی- توصیفی از نوع کتابخانه‌ای همراه است توانسته است مضامین مرتبط با این مفهوم و مقوله‌سازی از مضامین مشترک را استخراج نماید و اعجاز تأثیری را جلوه‌ای از قدرت نرم قرآن معرفی نماید.

ثانیاً: در این پژوهش الگوی جامع قدرت نرم معرفی شده تا این الگوی جامع را بر قدرت نرم قرآن منطبق کنیم.

ثالثاً: گرچه بسیاری از قرآن‌پژوهان از وجود خارجی و حقیقی قدرت نرم قرآن و جذبه‌های آن سخن گفته‌اند اما در این پژوهش درصدد کشف حقیقت و راز قدرت نرم قرآن هستیم.

مفهوم «اعجاز تأثیری»

«اعجاز تأثیری» اصطلاحی است که قدمت چندانی ندارد و در گذشته، مفهوم آن با تعبیرهای دیگری مانند جذبات روحی، روعه قرآنی، اعجاز نفسانی، اعجاز وجدانی، موسیقی باطنی و... گزارش شده است.

خطابی^۲ در تبیین این وجه اعجاز، از واژه

«تأثیر» بهره گرفته است؛ ولی چنین عنوانی را برای آن وضع نکرده است (رمانی خطابی، جرجانی، ۱۳۷۸ق: ۷۰-۷۱). شالوده این عنوان بر آن دسته از مفاهیمی استوار است که از تأثیر قرآن بر جسم و جان سخن می‌گویند.

«اعجاز تأثیری قرآن کریم کششی وجدانی و فرازبانی است که در هیچ اثر بشری مانند آن یافت نمی‌شود و شالوده آن بر فرستنده و متن استوار بوده و دریافت آن به شرایط گوینده نیز مرتبط است» (جواهری، پائیز ۱۳۹۳) در مورد این تعریف نکات ذیل قابل توجه است:

قید «وجدانی»؛ به حضوری بودن این وجه اعجاز اشاره دارد، هر چند مقدمات این دریافت حضوری را بتوان تحصیل کرد. «فرازبانی»؛ نیز نشان می‌دهد اعجاز تأثیری، زمان را درمی‌نوردد و مردمان همه اقطار عالم را در دامنه ربایش خویش قرار می‌دهد. «فرستنده» و «متن»؛ خاستگاه و عوامل اصلی بروز این وجه اعجازند. «ظرفیت مخاطب»؛ ظرف مناسب برای ظهور و بروز بیشتر و بهتر تأثیر ویژه قرآن را فراهم می‌کند.

برخی از طرفداران اعجاز تأثیری شرایط گیرنده را در دریافت جذبه‌های قرآن دخیل می‌دانند (قطب‌الدین راوندی، ۱۴۰۹ ق: ۱۰۰۵/۳).

مفهوم «قدرت نرم»

برخی در بیان مفهوم «قدرت»^۳ و «قدرت نرم»^۴ به تعریف‌های ساده بسنده می‌کنند اما باید توجه داشت که «مفهوم‌پردازی»^۵ قدرت و قدرت نرم به دقت بیشتری

نیاز دارد.

«قدرت»، توانایی و ظرفیت انجام کارها، توانایی کسب نتایج دلخواه و توان تأثیرگذاری بر رفتار دیگران است (گلشن‌پژوه، ۱۳۸۷: ۲۱). لغت‌شناسان نیز قدرت را توانایی انسانی بر انجام یا ترک کاری دانسته‌اند، به این معنا که اگر بخواهد و اراده کند، بتواند آن را انجام دهد یا از انجام آن سر باز زند (راغب اصفهانی، ۱۴۰۴ق: ۳۹۶ و طریحی، بی‌تا: ۴۶۶).

همچنین برخی «قدرت» را مبدأ قریبی دانسته‌اند که افعال مختلف از آن صادر شود و مبدأ عبارت است از فاعل مؤثر و قریب (معین، ۱۳۷۸: ۲/۲۶۴۴). «قدرت نرم» از واژه‌های پرکاربرد در علوم سیاسی است و تعاریف مختلفی از آن ارائه کرده‌اند که به چند مورد از آنها اشاره می‌شود:

۱. «قدرت فرماندهی»^۶ توانایی تغییر آنچه دیگران انجام می‌دهند که می‌تواند بر توسط به زور یا تشویق متکی باشد.

۲. «قدرت متقاعد کردن»^۷ توانایی شکل‌دهی به آنچه دیگران می‌خواهند متکی است که می‌تواند بر جذابیت‌های فرهنگی یا ارزشی و یا قابلیت نفوذ و تغییر در چینش اولویت‌های سیاسی در یک موضوع خاص به‌گونه‌ای که اولویت‌های دیگران به دلیل غیرواقعی به نظر رسیدن مورد توجه قرار نگیرد، استوار باشد.

۳. «اقتدار»^۸ قدرتی که مشروعیت آن بر اساس سنت یا قانون پذیرفته شده است (پیشگاهی فرد و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۱۱-۱۹۱).

در قدرت نرم در ذهنیت‌ها سرمایه‌گذاری

6. Command power
7. Co-optive power
8. Authority

3. power
4. soft power
5. Conceptualization

شما را- و آنچه شما می‌خواهید- بپذیرند، بدون اینکه برای این کار هزینه زیادی (امتیاز و اجبار) صرف کنید، در آن صورت شما از «قدرت نرم» استفاده کرده‌اید (بیگی، ۱۳۸۸: ۳۶).

قدرت نرم، قدرت استفاده از یک سری اقدامات پیچیده و پنهان، متشکل از عملیات سیاسی، فرهنگی و اطلاعاتی توسط قدرت‌های بزرگ جهان برای ایجاد تغییرات دلخواه و مطلوب در کشورهای هدف است (Kenor, 1973: 14-19).

مفهوم «روعه قرآنی»

روعه، روح، ارواح، مفرد روعاء، جمع روع و ارواح آنکه زیبایی یا دلیری او تو را به شگفت آورد، بزرگوار و تیزهوش قلب ارواح، دلی که زود خرسند شود (ابن منظور، ۱۴۰۸ ق: ۳/ذیل واژه روع).

یکی از پژوهشگران روعت و مهابت را از وجوه اعجاز قرآن می‌داند و آن را به نفس نسبت می‌دهد و نه به روح (و ذلک صنیعه بالقلوب و تأثیره فی النفوس) (العانی، ۱۴۱۳ ق: ۱۵۵) او خاستگاه تأثیر ویژه قرآن را به وادی نظم آهنگ قرآن و آثار مترتب بر اصوات الفاظ و حروف می‌کشد و می‌گوید، پژوهشگران متأخر اتفاق دارند ارزش نظم آهنگی که لفظ آن را با خود همراه دارد، چیزی نیست که در بیان ادبی و نظم قرآن ساده تلقی شود چرا که بر جان مخاطبان تأثیر می‌گذارد و آن را آماده پذیرش محتوا می‌کند. «برخی از پژوهشگران معتقدند که بخش بزرگی از روعه قرآن برخاسته از زیبایی آهنگی نهفته در نظم قرآن است» (ابوزید، ۱۹۹۲ م: ۲۴۲).

می‌شود و از جذابیت برای ایجاد اشتراک بین ارزش‌ها و از الزام و وظیفه همکاری برای رسیدن به همه خواسته‌ها سود می‌جوید (غریاق زندی، ۱۳۹۰: ۱۳).

معروف‌ترین تعریف قدرت نرم را «جوزف نای»، ۹ پژوهشگر برجسته آمریکایی نموده است. وی در سال ۱۹۹۰ میلادی در مجله سیاست خارجی، ۱۰ قدرت نرم را «توانایی شکل‌دهی به ترجیحات دیگران» تعریف کرد. تعریفی که قبل از وی پروفیسور حمید مولانا در سال ۱۹۸۶ م در کتاب «اطلاعات و ارتباطات جهانی؛ مرزهای نو در روابط بین‌الملل» به آن اشاره کرده بود (مولانا، ۱۳۸۹: ۵۰-۵۳).

با این وجود، مهم‌ترین کتاب در حوزه جنگ نرم را جوزف نای در سال ۲۰۰۴ م، تحت عنوان «قدرت نرم؛ ابزاری برای موفقیت در سیاست جهانی» منتشر نمود. وی در این کتاب، قدرت نرم را هرگونه اقدام نرم، روانی و تبلیغات رسانه‌ای که جامعه هدف را نشانه گرفته و بدون درگیری و استفاده از زور و اجبار به انفعال و شکست وا می‌دارد، تعریف کرده است که جنگ روانی، جنگ سفید، جنگ رسانه‌ای، عملیات روانی، براندازی نرم، انقلاب نرم، انقلاب مخملی، انقلاب رنگی و... از اشکال مختلف کاربردی قدرت نرم هستند (نای، ۱۳۸۲: ۲۳؛ Nay, 1990: 15-17).

جوزف نای بر این باور است که هرچند قدرت نرم ۱۱ و قدرت سخت ۱۲ در هم تنیده‌اند، ولی قدرت نرم به قدرت سخت وابسته نیست. نای همچنین معتقد است زمانی که شما دیگران را وادار می‌کنید ایده‌های

9. Jozeph Nye
10. Foreign Policy
11. Soft power
12. Hard power

الگوی قدرت نرم

برای این‌که قدرت نرم، ظهور یابد باید دارای مشخصات زیر باشد.

۱. قدرت نرم باید قالب ارتباطی داشته باشد. در ارتباط متکلم با مخاطب است که قدرت نرم ظهور می‌یابد.

۲. قدرت نرم باید، ارتباط عرضی داشته باشد نه ارتباط بالا به پایین. اگر ارتباط عرضی قدرت نرم را نپذیریم قائل به قدرت سخت شده‌ایم.

۳. قدرت نرم، تأثیرگذار است یعنی متکلم در ارتباط با مخاطب فعال است نه منفعل.

۴. مطابق خواسته‌ها و آمال مخاطب است یعنی دغدغه‌ها و نیازهای مخاطب را تأمین می‌کند و بایسته‌های او را به انجام می‌رساند.

۵. در قدرت نرم گفتگو دوطرفه است نه یک‌طرفه و فرمایشی.

عوامل قدرت نرم قرآن

هدف هر ارتباط کلامی، تأثیر گذاشتن بر مخاطب و ایجاد قدرت نرم است. قرآن دارای چنین ویژگی می‌باشد. کینت گریک، ۱۳ قرآن پژوه انگلیسی درباره تأثیر قرآن می‌گوید: «من وقتی که برای اولین مرتبه قرآن را گشودم و تحت تأثیر قرار گرفتم، تصور نمودم اثری که آن کتاب در من کرده استثنایی است و در سال‌های بعد تقریباً با تمام اروپائینی که راجع به قرآن، تحقیق کرده‌اند، تماس یا مکاتبه داشتم همه را، چنین یافتیم که قرآن اثر جاذبه مغناطیسی در همه

قرآن پژوهان اروپایی دارد... علت تأثیرگذاری قرآن به خاطر معانی و کلمات آن است» (زمانی، ۱۳۸۵: ۱۰۲).

عوامل قدرت نرم قرآن را می‌توان در امور زیر جستجو کرد:

۱. کلمات قرآن و معانی آنها

ما برای انتقال پیام، از کلمات، بهره می‌بریم. در حقیقت کلمات و جملات وسیله انتقال معنی هستند «کلمات قدرت از پیش اقتناع کردن را دارند، کلمات و نام‌گذاری‌هایی که به کار می‌بریم به تعریف و ایجاد دنیای اجتماعی ما منجر خواهد شد...» (پراتکانیس، ۱۳۸۴: ۶۳). بر این اساس، ظاهر قرآن از جاذبه و تأثیر فراوانی برخوردار است. حتی فراوانی واژه‌های به‌کاررفته در یک سخنرانی، پیام یا متن حکایت از تأثیرگذاری آن واژه‌ها و ایجاد قدرت نرم دارد. به‌عنوان نمونه آیه «فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ» (حجر/۹۴) «آنچه را مأموریت داری، آشکارا بیان کن! و از مشرکان روی‌گردان (و به آنها اعتنا نکن!)» واژه «فَاصْدَعْ» که فعل امر «صدع» است به معنای «تبلیغ کن» در معنای استعاری به کار رفته است چون تأثیر «صدع» رساتر از تأثیر «تبلیغ» است (سیوطی: ۱۴۰۸ق: ۱۴۸). صدع به معنای شکستن است و هر شکستی صدایی ایجاد می‌کند. پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم مأمور به عملی می‌شود که انعکاس بیرونی داشته باشد و صدای آن به جاهای دیگر برسد. علاوه بر معناشناسی قرآن، ساختار کلمات قرآن هم مورد توجه قرار گرفته تا قدرت نرم بیشتری را ایجاد نماید.

۲. مفاهیم آیات قرآن

مربوط به معانی و مفاهیم باشد و چه مربوط به ظاهر الفاظ که در متن به کار رفته است. در قرآن کریم، از این صناعات فراوان بهره گرفته شده است که قدرت نرم ایجاد کرده است. در اینجا به چند مورد آن اشاره می‌شود.

تشبیه

تشبیه یکی از قالب‌های علم بیان است. هرگاه بخواهیم صنعتی را برای موصوفی همراه با توضیح و یا مبالغه به اثبات برسانیم به چیز دیگری پناه می‌بریم که این صفت در آن آشکارتر است و بین آن دو همانندی وجود دارد. چنین همانندی بین دو چیز، تشبیه نامیده می‌شود.

قرآن کریم تشبیهات فراوانی را برای توضیح و اثبات معانی آیات و ایجاد قدرت نرم به کار گرفته است. یکی از این تشبیهات قرآن آیه «مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ» (جمعه/۵) «کسانی که مکلف به تورات شدند ولی حق آن را ادا نکردند، مانند درازگوشی هستند که کتاب‌هایی حمل می‌کند، (آن را بر دوش می‌کشد اما چیزی از آن نمی‌فهمد)! گروهی که آیات خدا را انکار کردند مثال بدی دارند و خداوند قوم ستمگر را هدایت نمی‌کند.»

استعاره

استعاره، یکی از صناعات بیانی است. «استعاره به معنی عاریت خواستن و عاریت گرفتن است، اگر لفظ در غیر معنی اصلی خود با علاقهٔ مشابهت به کار رود استعاره نامیده می‌شود. استعاره، استعمال لفظ در غیر معنای

قرآن علاوه بر این که کلماتش، اقناع‌گر است، مفاهیم و پیام‌های آن موجب تأثیرگذاری در مخاطب و ایجاد قدرت نرم می‌گردد و متناسب با نیازهای مخاطب سخن می‌گوید و به پرسش‌های وی پاسخ می‌دهد. «قرآن مجموعه قوانین از تکالیف روزانه تا تشریفات دینی، از تزکیه تا حفظ بدن و بهداشت، از حقوق عمومی تا حقوق فردی، از منافع فردی تا منافع عمومی... همه را در بر دارد. مستشرقان بسیاری نسبت به مفاهیم والای قرآن در مقایسه با دیگر کتب آسمانی اعتراف کرده و در آثارشان به این نکته اشاره کرده‌اند که علت جذبه و تأثیرگذاری قرآن بر مسلمان و غیرمسلمان، مفاهیم والای آن است» (زمانی، ۱۳۸۵: ۱۰۵).

۳. تنوع مطالب

یکنواخت بودن مطلب برای شنونده و یا خواننده خسته‌کننده است. اگر تنوع در مطلب ایجاد شود و این تنوع هدف خاصی را دنبال نماید، جاذبه و نشاط برای شنونده یا خواننده ایجاد کرده، قدرت نرم ایجاد می‌کند. قرآن این ویژگی را دارد. آیات ۲۰ تا ۲۳ سوره نمل، گفتگو و خبررسانی هدهد به حضرت سلیمان را تبیین می‌کند در این گزارش هم معارف عقیدتی بیان می‌شود و هم معایب شرک و هم یک گزارش تاریخی از قومی که در منطقهٔ سبأ است و همین ترکیب تاریخ با عقاید، عامل جذابیت آن شده است.

۴. بهره‌مندی از صناعات ادبی

برای اینکه متن نوشتاری یا گفتاری خود را زیبا سازیم از صناعات ادبی استفاده می‌کنیم، چه این صناعات

اصلی، با علاقه‌مندی در معنای اصلی و غیر اصلی است. استعاره آن است که عبارتی را از موضع استعمالش در اصل لغت، به جهت غرضی خاص به معنای دیگری منتقل کنند و آن غرض یا برای شرح معنی و روشن نمودن یا برای تأکید و مبالغه است» (عسکری، ۱۳۷۲: ۳۶۲ و همایی، ۱۳۷۰: ۲۵۰). یکی از بهترین نمونه‌های استعاره در قرآن آیه زیر است «و قِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَ يَسْمَاءُ أَقْلَعِي وَ غِيضَ الْمَاءِ وَ قُضِيَ الْأَمْرُ وَ اسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَ قِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ» (هود/۴۴) و گفته شد: «ای زمین، آب تو را فرو بر! و ای آسمان، خودداری کن! و آب تو نشست و کار پایان یافت و (کشتی) بر (دامنه کوه) جودی، پهلو گرفت؛ و (در این هنگام) گفته شد: دور باد قوم ستمگر (از سعادت و نجات و رحمت خدا!)» در این آیه تعدادی از فنون و صناعات ادبی و بلاغی به کار رفته است که قلب را می‌لرزاند و عقل را مدهوش می‌سازد و قدرت نرم ایجاد می‌کند. بعضی مربوط به علم معانی و برخی مربوط به علم بیان و برخی دیگر، مربوط به علم بدیع است.

خداوند در آیه مورد اشاره «ارض و سماء» را

همانند موجود زنده دارای عقل و شعور در نظر گرفته و به آن دو خطاب کرده است. آب استعاره از غذا گرفته شده و جامع بین آب و غذا تقویت و نیرومندی است همان‌طور که انسان با خوردن غذا تقویت می‌شود، زمین هم با فروبردن آب برای رویاندن گیاهان تقویت می‌شود. (درویش: ۱۴۰۸ق: ۱۵۶/۴ و معرفت: ۱۴۲۲ق: ۱۵۸/۲). به‌کارگیری استعاره در قرآن نیز در ایجاد قدرت نرم و تأثیر در مخاطب، مؤثر است.

کنایه

کنایه در معنای لغوی عبارت است از پوشیده سخن گفتن و در اصطلاح سخنی است که دارای دو معنی نزدیک و دور است و این دو معنی لازم و ملزوم یکدیگر هستند و هیچ قرینه‌ای وجود ندارد که معنای موضوع له مراد است یا معنای غیر موضوع له. سخنگو طوری لفظ کنایی را به کار می‌برد که ذهن شنونده از معنای نزدیک به معنای دور آن منتقل گردد (همایی، ۱۳۷۰: ۱۵۹؛ هاشمی، ۱۴۰۷ق: ۳۴۵).

هر لفظی که دارای بار معنایی منفی و زشت

باشد، در قرآن نیامده و از یک لفظ جایگزین با معنای کنایی، استفاده شده است. به‌طور مثال در آیه «نَسَاؤُكُمْ حَرْتُ لَكُمْ فَأَتُوا حَرَّتْكُمْ أَنِي سِتْمٌ» (بقره/۲۲۳) «زنان شما، محل بذرافشانی شما هستند؛ پس هر زمان که بخواهید، می‌توانید با آنها آمیزش کنید.» واژه «حرت» در معنای لغوی به معنای «کشت زار» است و در معنای اصطلاحی به معنای «عمل زناشویی» است. این آیه با مفهوم کنایی الفاظش، یک پیام تأثیرگذار و متقاعدکننده برای شنونده و خواننده دارد تا قانع شده و در او قدرت نرم ایجاد شود، به‌سوی حق روی آورد.

تخلص

تخلص به این معناست که گوینده یا نویسنده، برای انتقال از یک مطلب به مطلب دیگر حلقه وصل مناسبی را انتخاب کند. آن حلقه وصل باید آن‌چنان پیونددهنده دو مطلب به یکدیگر به‌صورت طبیعی و لطیف باشد که مخاطب متوجه این انتقال نگشته و احساس پارگی و انقطاع سخن نکند «و این انتقال موجب نشاط و شکفتگی خاطر شنونده باهوش یا خواننده با دقت

می‌شود و آن را درک می‌کند آن هم وقتی که اثر سخن را درک و دریافت کرده باشد» (همایی، ۱۳۷۰: ۹۹؛ معرفت، ۱۴۴۲ق: ۴۱۹). در این انتقال، سخنگو یا نویسنده، بین بخش اول سخن و یا نوشته خود با بخش دوم چنان پیوند برقرار می‌سازد که شنونده یا خواننده پس از اینکه آن را شنید و یا خواند و فهمید، متوجه انتقال شده، قدرت نرم را ایجاد می‌کند.

در قرآن کریم «تخلص» فراوان وجود دارد و بهره‌مندی از این صنعت بدیعی، به‌عنوان یکی از وجوه اعجاز قرآن به حساب می‌آید. بهره‌گیری از صنعت تخلص در مثل انتقال از موعظه به بشارت و انداز، یا از بیان داستان پیامبران به بیان صفات پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و غیره دیده می‌شود. به‌عنوان نمونه، در آیه ﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ (نور/۳۵)؛ «خداوند نور آسمان‌ها و زمین است؛ مثل نور خداوند همانند چراغدانی است که در آن چراغی (پرفروغ) باشد، آن چراغ در حبایی قرار گیرد، حبایی شفاف و درخشنده همچون یک ستاره فروزان، این چراغ با روغنی افروخته می‌شود که از درخت پربرکت زیتونی گرفته شده که نه شرقی است و نه غربی؛ (روغنش آن‌چنان صاف و خالص است که) نزدیک است بدون تماس با آتش شعله‌ور شود؛ نوری است بر فراز نوری؛ و خدا هر کس را بخواهد به نور خود هدایت می‌کند و خداوند به هر چیزی داناست.» پنج مورد تخلص

صورت پذیرفته است. «اولین بار به معرفی شیشه و درخشندگی آن تخلص شده و دوباره به بیان نور و روغنی که از آن برای روشنی کمک گرفته می‌شود پرداخته است. برای دومین بار به بیان درخت مبارک زیتون تخلص شده است. در سومین بار به ویژگی‌های روغن تخلص شده است. از ویژگی‌های روغن به بیان ویژگی نور و چند برابری آن تخلص صورت گرفته است و در آخرین مرحله از همه تخلص‌های قبلی به نعمت هدایت الهی تخلص شده است» (معرفت، ۱۴۲۲ق: ۴۳۹). به‌کارگیری تخلص در قرآن در ایجاد قدرت نرم و تأثیر در مخاطب بسیار مؤثر است.

۵. گفتاری بودن قرآن

یکی دیگر از ویژگی‌های قرآن در ایجاد قدرت نرم، نظام گفتاری آن است؛ منظور از نظام گفتاری قرآن، این است که قرآن، مجموعه پیام‌هایی است که در قالب گفتار از طرف خدا به‌وسیله فرشته وحی به پیامبر اسلام ابلاغ شده و ایشان آنها را در قالب آیه، آیات و سوره به مردم رسانده است، بین نظام گفتاری و نوشتاری باید تفاوت قائل شد. سخنگو یا پیام‌رسان؛ وقتی با مردم و مخاطبین سخن می‌گوید شرایط محیطی و موقعیت زمانی و مکانی مخاطبان را در نظر می‌گیرد و تمام این موقعیت‌ها و شرایط را در سخن گفتن خود؛ رعایت می‌کند. «سبک گفتاری قرآن، التزامی به بیان جزئیات یک داستان یا موضوع ندارد برای اینکه بیان منظم و توضیح جزئیات در شأن نوشتار است و علت بیان بخشی از داستان در قرآن به همین خاطر است و حتی داستان را با دیگر حقایق و معارف اعتقادی و احکام و مواظب به شکل آمیخته بیان می‌کند» (معرفت، ۱۴۲۲ق: ۵۱۶).

۶. مخاطب قرآن

یکی دیگر از مؤلفه‌های تأثیر زبانی قرآن توجه به مخاطب است. مخاطب ظرفیت‌ها، توانایی‌ها و نیازهای گوناگونی دارد. کلام الهی به این موارد توجه نموده و توانسته تأثیر اعجاز گونه بر مخاطب داشته باشد. «همان‌طور که انسان‌ها از نظر جسمی متفاوت هستند، به‌لحاظ روحی ظرفیت‌های گوناگونی دارند» (واسعی و دیانی، ۱۳۸۶: ۴۵). این ظرفیت‌ها ممکن است به بُعد شناختی یا عاطفی آنها مربوط باشد و بر همین اساس، در زمان‌ها و دوره‌های مختلف، پیامبران گوناگونی از طرف خدا برای راهنمایی آنها آمده‌اند و آنها مأمور بودند تا به تناسب ظرفیت مخاطبان خود سخن بگویند. «إِنَّا مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ، تَكَلَّمَ النَّاسَ عَلَى قَدَرِ عُقُولِهِمْ» (ابن ابی الحدید: ۱۴۰۸ق: ۱۸۶/۱۸). «سیر تمدن بشری از هیچ به سوی همه‌چیز است و روح حاکم بر جوامع، رو به رشد و تعالی و کمال است، به همین جهت نبوت نیز به فراخور حال آنان پیش رفته و کمال یافته تا آنجا که پیامبری خاتمه یافته است» (واسعی و دیانی، ۱۳۸۶: ۴۶). «ظرفیت مخاطب» ظرف مناسب را برای ظهور و بروز بیشتر و بهتر تأثیر ویژه قرآن فراهم می‌کند. «طرفداران اعجاز تأثیری، شرایط گیرنده را در دریافت جذبه‌های قرآن دخیل می‌دانند» (قطب‌الدین راوندی، ۱۴۰۹ق: ۳/۱۰۰۵).

سلسله مراتبی از نیازهای انسان را ارائه کرده که از نیازهای اساسی زیستی آغاز می‌شود و در سطح بالاتر به انگیزه‌های روانی پیچیده‌تر می‌رسد» (دیلمی و آذربایجانی، ۱۳۸۱: ۱۶۹).

جلوه‌های قدرت نرم قرآن

گفتمان قرآن در قدرت نرم، جلوه‌های ویژه‌ای دارد که در مخاطبین خود نفوذ نموده است و این جلوه‌های قدرت نرم، تجلی خدا را در متن قرآن تفسیر نموده است. چنانچه امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام فرموده است: «فَتَجَلَّى لَهُمْ سُبْحَانَهُ فِي كِتَابِهِ مِنْ غَيْرِ إِنْ يَكُونُوا رَاوَهُ، بِمَا أَرَاهُمْ مِنْ قُدْرَتِهِ وَ خَوْفِهِمْ مِنْ سَطْوَتِهِ» (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۴۷: ۲۰۴).

جلوه‌های قدرت نرم قرآن را در دو مورد می‌توان بیان کرد:

قدرت نرم قرآن بر انسان و دیگر موجودات ذی‌روح یکی از ویژگی‌های قرآن، تأثیر تکوینی و قدرت نرمی است که آیات قرآن بر انسان و دیگر موجودات ذی‌روح بر جای می‌گذارد. به چند نمونه از آیاتی که اعجاز‌پژوهان قرآن برای جلوه‌های قدرت نرم قرآن بدان استدلال کرده‌اند، اشاره می‌کنیم:

اشک ریختن متأثر از قرائت قرآن جلوه قدرت نرم قرآن

﴿وَ إِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا ءَأَمْنَا فَاكْتُنَبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ﴾ (مائده/۸۸) و هر زمان آیاتی را که بر پیامبر (اسلام) نازل شده بشنوند، چشم‌های آنها را

انسان نیازهای گوناگونی دارد که می‌توان آنها را در تمایلات و خواسته‌های او برشمرد. خواسته‌های جسم مثل غذا، آب، پوشاک و... و خواسته‌های عاطفی مثل محبت، کینه، خداخواهی و... نیازهای انسان حالت پلکانی دارد، وقتی که در پله پایین‌تر، نیازش برطرف شد نیاز پله بالاتر ظهور و بروز می‌کند. «آبراهام مزلو

نتیجه تلاوت قرآن دانسته شده است. اگر زیادی ایمان را حاصل تأثر درونی بدانیم، می‌توانیم خاستگاه این تأثر را در جذبات روحی قرآن بیابیم؛ از این رو به دلالت اجمالی می‌توان گفت آیه بر اعجاز تأثیری دلالت دارد (احمد یوسف، ۱۴۱۹ق: ۴۸).

اقشعرار جلود

﴿اللَّهُ نَزَلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِي تَقْشَعْرُهُ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ﴾ (زمر/۲۳)؛ «خداوند بهترین سخن را نازل کرده، کتابی که آیاتش (در لطف و زیبایی و عمق و محتوا) همانند یکدیگر است؛ آیاتی مکرر دارد (با تکراری شوق‌انگیز) که از شنیدن آیاتش لرزه بر اندام کسانی که از پروردگارشان می‌ترسند می‌افتد؛ سپس برون و درونشان نرم و متوجه ذکر خدا می‌شود.» مرحوم طبرسی آورده است: «تَقْشَعْرُهُ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ» از ترس وعیدی که در قرآن ذکر شده است، لرزش در اقدام آنان می‌افتد. «ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ» زمانی که وعده ثواب و رحمت را که در قرآن آمده است، بشنوند و مقصود این است که قلب‌های ایشان با ذکر خداوند آرام می‌گیرد؛ پس مفعول ذکر، به خاطر وضوح حذف شده است (طبرسی، ۱۳۷۲: ۷۷۳/۸). در این آیه «اقشعرار» به مؤمنانی نسبت داده شده که نسبت به پروردگار خویش از صفت خشیت برخوردارند.

در روایتی در شرح این آیه آمده است: «...جابر به امام باقر علیه‌السلام عرض می‌کند: افرادی هستند که چون چیزی از قرآن را به یاد می‌آورند یا برای آنها قرائت می‌شود، چنان از خود بی‌خود می‌شوند که اگر

می‌بینی که (از شوق) اشک می‌ریزد، به خاطر حقیقتی که دریافته‌اند؛ آنها می‌گویند: «پروردگارا! ایمان آوردیم؛ پس ما را با گواهان (و شاهدان حق، در زمره یاران محمد) بنویس!»

﴿أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ﴾ به معنای «تَفِيضُ الدَّمْعِ مِنْ أَعْيُنِهِمْ» مجاز و مفید مبالغه است (رازی، ۱۴۲۰ق: ۴۱۵/۱۲ و ابن عاشور، ۱۴۲۰ق: ۱۸۷/۵) و از شدت تأثر از آیات قرآن خبر می‌دهد. «من اول» در «مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ» برای ابتدائیت است و نشان می‌دهد علت اشک ریختن آنها شناخت حق است و «من دوم» تبعیضه و نشان‌دهنده این نکته است که آنها بخشی از حق را دریافتند و چنین اشک ریختند (رازی، ۱۴۲۰ق: ۴۱۵/۱۲).

بیشتر مفسران شیعی و سنی - نزول این آیه را در مورد جعفر بن ابی‌طالب زمانی که با جمعی از مکه به حبشه مهاجرت کرد، می‌دانند (بحرانی، ۱۴۱۶ق: ۳۴۵/۲؛ سیوطی، ۱۴۰۴ق: ۳۰۲/۲).

ظاهر آیه و روایات تفسیری مشهور ذیل آن، ظرفیت بسیار مناسبی را برای پذیرش اعجاز تأثیری قرآن و ایجاد قدرت نرم فراهم می‌کند.

بیمناکی قلوب ثمره تلاوت قرآن

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ (انفال/۲) «مؤمنان، تنها کسانی هستند که هرگاه نام خدا برده شود، دل‌هایشان ترسان می‌گردد؛ و هنگامی که آیات او بر آنها خوانده می‌شود، ایمانشان فزون‌تر می‌گردد و تنها بر پروردگارشان توکل دارند.»

در این آیه بیمناکی قلوب، نتیجه یاد خدا و فزونی ایمان

مربوط به جان و مابقی مربوط به جسم آدمی است. ملا فتح الله کاشانی در توضیح این آیه، به مصادیقی از روایت پیشین اشاره کرده است: «قتاده فرمود که حق سبحانه، اولیای خود را منعوت ساخته به اقشعرار جلود به سبب خشیت و اطمینان قلوب به واسطه رجای رحمت نه به ذهاب عقول و عروض غشیان، همچنان که روش اهل بدع و توابع شیطان است» (کاشانی، ۱۳۳۶: ۹۲/۸).

کاشانی در ادامه آورده است: عبدالله بن عروه بن زبیر گفت: از أسماء بنت ابی بکر پرسیدم که اصحاب رسول نزد استماع قرآن و تلاوت فرقان چگونه بودند؟ گفت چنان که خدای تعالی وصف ایشان کرده به چشم‌های گریان و اعضای لرزان (همان).

علامه طباطبائی در شرح آیه فرموده است: «کلمة «تقشعر» از مصدر «اقشعرار» به معنای «جمع شدن شدید پوست بدن است از ترسی که با شنیدن خبر دهشت‌آور یا دیدن صحنه‌ای ترسناک دست می‌دهد». این جمع شدن پوست بدن اشخاص در اثر شنیدن قرآن، تنها به خاطر این است که خود را در برابر عظمت پروردگارشان مشاهده می‌کنند؛ آنگاه هنگامی که کلام خدا را می‌شنوند، متوجه ساحت عظمت و کبریایی او گشته و خشیت بر دل‌هایشان احاطه می‌یابد و پوست بدن‌هایشان شروع به جمع شدن می‌کند. ﴿ثُمَّ تَلِينَ جُلُودَهُمْ وَ قُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ﴾؛ کلمة «تَلِينَ» سکون و آرامش را در تضمین دارد؛ زیرا اگر چنین نبود، نمی‌بایست با حرف «الی» متعدی شود؛ پس معنایش این است که بعد از جمع شدن پوست‌ها از خشیت خدا، بار دیگر پوست بدنشان نرم می‌شود و دل‌هایشان با یاد خدا آرام می‌گیرد. در جمله قبلی که

دست‌ها یا پاهایشان را قطع کنند، متوجه نمی‌شوند. [حال اینان چگونه است؟] امام فرمود: سبحان‌الله! این امری شیطانی است؛ [مؤمنان] این‌گونه وصف نشده‌اند! بلکه قرآن [توأم با] نرمی [و آرام بودن]، رقت، اشک و ترس است» (کلینی، ۱۳۶۲: ۶۱۷/۲؛ بحرانی، ۱۴۱۶ق: ۷۰۷/۴).

روایت دیگری نیز با همین مضمون و سند متفاوت وجود دارد: «عن ابی علی الأشعری، عن محمد بن حسان [الرازی]، عن ابی عمران الأرمنی، عن عبدالله بن الحکم، عن جابر، عن ابی جعفر علیه السلام، مثله» (کلینی، ۱۳۶۲: ۶۱۷/۲).

علامه مجلسی این حدیث را با دو سندش ضعیف دانسته است (مجلسی، ۱۴۰۷ق: ۵۰۴/۱۲) و به نظر می‌رسد ضعف آنها از جهت ابی عمران أرمنی (امامی ضعیف) (نجاشی، بی‌تا: ۲۲۵، شماره ۵۱۹ و ابن داود، ۱۳۸۳: ۴۶۸، شماره ۲۶۱) و عبدالله بن حکم الارمنی (ضعیف و متهم به غلو) باشد. با صرف نظر از ضعف سند، در این حدیث نکات قابل توجهی وجود دارد که به قرار ذیل است:

برخی، بدون مشروط بودن به ویژگی‌های خاص، با یاد، قرائت یا استماع آیات قرآن در معرض کشش‌های جنون‌آمیز و به شدت تحریک‌کننده‌ای قرار می‌گیرند که آنها را از خود بیخود می‌کند. این کشش‌ها در دو سطح کلی قابل بررسی هستند: سطحی بسیار غیرعادی که به فرموده امام علیه‌السلام شیطانی است و سطحی هرچند غیرعادی، لیکن در آستانه تحمل انسان؛ آن‌چنان که عقل و حس را زایل نمی‌کند.

شاخص‌های کشش دوم «اللین»، «الرقه» «الدمعه» و «الوجل» است که «رقت» و «ترس»

عرضی است نه ارتباط بالا به پایین. قالب تأثیرگذاری دارد و مطابق خواسته‌ها و آمال مخاطب می‌باشد.

۵. مؤلفه‌های قدرت نرم قرآن عبارت است از متکلم، متن و مخاطب.

۶. جلوه‌های قدرت نرم قرآن عبارت است از قدرت نرم فیزیکی و مادی بر انسان و دیگر مخلوقات ذی‌روح و قدرت نرم بر جمادات.

۷. عوامل قدرت نرم قرآن عبارت‌اند از: کلمات قرآن و معانی آنها، مفاهیم آیات قرآن، تنوع مطالب، بهره‌مندی از صناعات ادبی مثل تشبیه، استعاره، کنایه و تخلص، گفتاری بودن قرآن.

۸. اعجاز‌پژوهان قرآن به برخی آیات قرآن به‌عنوان جلوه‌های قدرت نرم قرآن بدان استدلال کرده‌اند از جمله آیاتی که اشک ریختن متأثر از قرائت قرآن را بیان می‌کند و یا بیمناکی قلوب را ثمره تلاوت قرآن می‌داند. همچنین جمع‌شدن شدید پوست بدن را ثمره شنیدن کلام خدا و توجه به رحمت و عظمت کبریایی خداوند و احاطه خشیت بر دل‌های مؤمنین می‌داند.

جمع شدن پوست‌ها را بیان می‌کرد، سخنی از قلوب به میان نیاورد، برای این‌که مراد از «قلوب»، جان‌ها و نفوس است و جان آدمی، «اقشعرار» یعنی جمع شدن پوست ندارد، عکس‌العمل جان‌ها در برابر قرآن همانا خشیت و ترس است» (طباطبائی، ۱۴۱۷ق: ۲۵۶/۱۷).

بحث و نتیجه‌گیری

از این پژوهش نتایج زیر به دست می‌آید:

۱. نظریه و الگوی قدرت نرم، مؤلفه‌ها و منابع ایجادشده آن در قرآن، از جمله نظریه‌های جدید و میان‌رشته‌ای، مطرح شده در عصر اخیر است. گرچه نظریه قدرت نرم اولین بار توسط اندیشمند غربی «جوزف نای» مطرح شد که بیشتر ناظر بر اندیشه‌های برخاسته از مکاتب مادی است ولی ما سعی کردیم در این پژوهش نظریه قرآن را در مورد جلوه‌ها، مؤلفه‌ها و ارکان قدرت نرم را استخراج کنیم. قدرت نرم قرآن، اهمیتی فرا بشری دارد که در هیچ اثر بشری مانند آن یافت نمی‌شود.

۲. یکی از جلوه‌های قدرت نرم قرآن، اعجاز تأثیری قرآن است که در منابع مختلف با عناوین متفاوتی مثل اعجاز نفسانی، اعجاز وجدانی، جذبات روحی، روعه قرآنی و موسیقی باطنی عنوان شده و اولین بار توسط خطابی مطرح گردیده است.

۳. اعجاز تأثیری قرآن، کششی وجدانی و فرازبانی بوده که با ربایش‌های شناخته‌شده در جهان مادی متفاوت است و براساس منابع موجود، این اعجاز، اولین بار توسط «خطابی» مطرح گردید.

۴. قدرت نرم، الگوی خاص خود را دارد از جمله این‌که قدرت نرم، قالب ارتباطی داشته، ارتباط آن

منابع

- قرآن کریم. ترجمه محمد مهدی فولادوند.
- نهج البلاغه.
- ابن ابی الحدید، عبدالحمید (۱۴۰۸ ق)، شرح نهج البلاغه. چاپ دوم. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- ابن عاشور، محمد بن طاهر (۱۴۲۰ق/۲۰۰۰م). التحرير و التنویر؛ طبعة الاولى. بیروت: مؤسسة التاریخ العربی.
- ابن داود تقی الدین حسن بن علی حلی و احمد برقی (۱۳۸۳). الرجال. تهران: دانشگاه تهران. چاپ ۲.

- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۰۸ق/۱۹۸۶م). *لسان العرب*. مصحح علی شیری. چاپ اول. بیروت: دار احیا التراث العربی.
- ابوزید، احمد (۱۹۹۲م). *التناسب البیانی فی القرآن: دراسة فی النظم المعنوی و الصوتی*؛ رباط: کلیة الآداب.
- احمد یوسف، محمد عطا (۱۴۱۹ق). «البحوث و الدراسات: الاعجاز التأثیری للقرآن الکریم (دراسة تاریخیه و تطبیقیه من القرآن و السیره النبویه)»؛ *الشریعه و الدراسات الاسلامیه*؛ شماره ۳۶. شعبان.
- العانی، عبدالقهار (۱۴۱۳ق/۲۰۱۰م). *اعجاز القرآن*؛ ط الاولی. اردن: عالم الکتب الحدیث.
- افتخاری و همکاران (۱۳۸۷ب). *قدرت نرم: فرهنگ و امنیت*. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام.
- بحرانی، سیدهاشم (۱۴۱۶ق). *البرهان فی تفسیر القرآن*؛ تحقیق قسم الدراسات الاسلامیه موسسه البعثة؛ چاپ اول. تهران: بنیاد بعثت.
- بیگی، مهدی (۱۳۸۸). *قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران*. تهران: دانشگاه امام صادق.
- پراتکانیس، آنتونی و آرسون، الیوتی (۱۳۸۴). *عصر تبلیغات*. مترجم کاوس سید امامی و محمدصادق عباسی. چاپ چهارم. تهران: انتشارات سروش.
- پیشگاهی فرد، زهرا و همکاران (۱۳۹۰). «جایگاه قدرت نرم در قدرت ملی با تأکید بر جمهوری اسلامی ایران». *فصلنامه راهبرده*. سال بیستم. شماره ۶۱.
- جواهری، سیدمحمدحسن (پائیز ۱۳۹۳). «بررسی نظریه خطابی درباره اعجاز تأثیری قرآن کریم». مقاله علمی پژوهشی. *قیاسات*. شماره ۷۳.
- درویش، محی‌الدین (۱۴۰۸ق). *اعراب القرآن و بیانه*. چاپ اول. دمشق: دار ابن کثیر.
- دیلمی، احمد و آذربایجانی، مسعود (۱۳۸۱). *اخلاق اسلامی*. چاپ یازدهم. قم: انتشارات معارف.
- رازی، فخرالدین و ابوعبدالله محمدبن عمر (۱۴۲۰ق). *مفاتیح الغیب*؛ طبعه الثلاثه. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۰۴ ق). *المفردات فی غریب القرآن*. بیروت: دارالعلم.
- رمانی، خطابی و جرجانی (۱۳۷۸ق/۱۹۶۸م). *ثلاث رسائل فی إعجاز القرآن*؛ تحقیق محمد خلف الله. محمد زغلول لام؛ القاهره: دارالمعارف.
- زمانی، محمدحسن (۱۳۸۵). *مستشرقان و قرآن*. چاپ اول. قم: بوستان کتاب.
- سیدبن قطب بن ابراهیم شاذلی (۱۴۱۲ق). *فی ظلال القرآن*؛ چاپ هفدهم. بیروت- قاهره: دارالشروق.
- سیوطی، جلال‌الدین عبدالرحمن (۱۴۰۸ق). *در المنثور فی تفسیر المأثور*؛ چاپ اول. بیروت: دارالفکر.
- _____ (۱۴۰۴ق). *الدر المنثور فی تفسیر المأثور*؛ قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی.
- طبرسی، فضل‌بن حسن (۱۳۷۲). *مجمع البیان*؛ با مقدمه محمدجواد بلاغی؛ چاپ سوم. تهران: انتشارات ناصرخسرو.
- طریحی، فخرالدین (بی تا). *مجمع البحرین*. تهران: کتاب فروشی مرتضوی.
- عسکری، ابوهلال حسن بن عبدالله (۱۳۷۲). *صناعتین «معیار البلاغه»*. مترجم محمدجواد نصیری. چاپ اول. تهران: دانشگاه تهران.

- غرایاق زندی، داود (۱۳۹۰). «جیستی معنا و مفهوم امنیت نرم». تهران: فصلنامه مطالعات راهبردی. شماره ۴۵.
- قطب الدین راوندی، سعیدین هبه‌الله (۱۴۰۹ق). *الخراج و الجرائح*؛ چاپ اول. قم: مؤسسه الامام المهدي عليه السلام.
- کاشانی، ملافتح‌الله (۱۳۳۶). *منهج الصادقين في الزام المخالفين*؛ تهران: کتاب‌فروشی محمدحسن علمی.
- کلینی، محمدبن یعقوب (۱۳۶۲). *الکافی*؛ چاپ دوم. تهران: انتشارات اسلامی.
- گلشن پژوه، محمودرضا (۱۳۸۷). *جمهوری اسلامی و قدرت نرم*. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۷ق). *بحار الانوار*. بیروت: مؤسسة الوفاء.
- معرفت، محمدهادی (۱۴۲۲ق). *تلخیص التمهید*.
- چاپ چهارم. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- معین، محمد (۱۳۷۸). *فرهنگ فارسی معین*. تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.
- مولانا، حمید (۱۳۸۹). *اسلام و غرب*. تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.
- نای، جوزف (۲۵ تیر ۱۳۸۲). «مزیای قدرت نرم». *همشهری دیپلماتیک*.
- نجاشی، احمد (بی تا). *الرجال*؛ تهران: مرکز نشر کتاب.
- هاشمی، سیداحمد (۱۴۰۷ق). *جواهر البلاغه*. داراحیاء التراث العربی؛ بیروت: لبنان.
- همایی، جلال‌الدین (۱۳۷۰). *فنون بلاغت و صناعات ادبی*. چاپ هفتم. تهران: نشر هما.
- Kenor, G.H. (1973). *Politics among nations*. New York: Alfred Press.
- Nye, Joseph S. (1990). *Soft power – Foreign policy*. New York.